

Herbartilaisuus kasvatustopillisessa kirjallisuudessa. TPFF 1896 ss. 151–157, huvudrubrik i tidskriften: Tieteellisesti kasvatustopista. Anmälares angriper herbartianismen och sålunda genom dessa angreppspunkter även Johnsson-Soininen. Han har också annålt S:s Kasvatus-opilliset luennot (1895) och därmed S:s angivelse av fostrans högsta syfte, nämligen den kristna etikens 'älska din nästa såsom dig själv'. Han fortsätter denna behandling i anmälan och framhåller dess oklarhet visavi Johnssons föreläsningar och att han kanske bedömt de tryckta föreläsningarna alltför strängt.

Otryckta:

- Mattila, P 1954: föredrag i laudaturseminariet i pedagogik för professor Karl Bruhn 6/5 1954 "Herbartilaisuus Suomessa"
Niskanen, E.A. 1958: Pro gradu-avhandling om Herbartianismen i Finland, JUB
Rytkönen, A. och E. 1900–1908 brev till M. Soininen, HUB
Sohlberg, Hedvig: brevsamling vid AAB
Soininen, M 1911: Vielä muutama sana äsken ilmestyneestä historian oppikirjasta kansakouluja varten 31/10 1911, duplikat
Soininen, M 1917: Utlåtande om Armas Ensios specimen Oppikoulujen pohjakoulukysymys Suomessa. HUFFHF
Stormbom, J 1970: Den herbart-zillerska riktningen i Finland och A.K. Ottelin. Prosem.arbete vid HU 7.11.1970

Övriga skrifter

- Egidius, H 1983: Riktningar i modern pedagogik. Stockholm: Natur och Kultur
Grue-Sörensen, K 1959: Opdragelsens historie III. Köbenhavn: Gyldendal
Richardson, G 1998: Torsten Rudenschöld. Samhällskritiker och Skolreformator. Stockholm: Carlssons Bokförlag
Sandström, C-I 1991: Utbildningens idéhistoria etc. Stockholm: Svensk Facklitteratur
Sjöstrand, W 1970: Pedagogiska grundproblem i historisk belysning. Lund: Gleerups

Förkortningar:

- HU = Helsingfors universitet
HUB= Helsingfors universitetsbibliotek
HUFFHF= Helsingf. univ. filos.fakult:s hist.-fil.avd.
JUB= Jyväskylä universitetsbibliotek
KK=Kasvatus ja Koulu
KL= Kansakoulun Lehti
KOAK= Kasvatustopillinen Aikakauskirja
SA=Skolhistoriskt arkiv utg. av Sv.skolhist. föreningen i Finland
SKO= Suomen Kansakoulunopettajayhdistys
TPFF= Tidskrift utgiven av Pedagogiska föreningen i Finland
TF= Tidskrift för folkskolan
WSOY= Werner Söderström Osakeyhtiö
ÅAB= Åbo Akademis bibliotek

Erik Geber

Frihet och tvång i folkskolans och grundskolans läroplaner ¹⁾

Vid jubileer som anordnas i anledning av historiska märkesår, såsom till t.ex. 80-årsminnet år 2001 av läropliktslagens stadfästelse i Finland, förleds man lätt att föreställa sig händelsen i fråga som en plötslig förändring, som ett beslut eller en handling som med ett slag ändrat på samhällsförhållandena, i detta fall på skolgången i Finland. En sådan händelse var nog inte läropliktslagen av 15.4.1921, särskilt inte ur svensk synvinkel. Såsom Svenska skolhistoriska föreningens grundläggare Gösta Cavonius (1978, s. 23 f) visat, var det finlandssvenska folkskolenätet vid självständighetstidens början redan så väl utbyggt att läroplikten inte ens under hela den stadgade övergångstiden (16 år) betydde någon radikal ökning av antalet barn i de svenska folkskolorna i Finland. Antalet elever i dem rent av minskade, medan antalet lägre folkskolor och elever i de finska glesbygderna i dem mångdubblades fram till år 1937, då läroplikten skulle vara slutligt genomförd även på landsbygden.

Tillkomsten av läroplikten var både i juridisk och praktisk mening i hög grad mera än en händelse en process och därtill en mycket långvarig sådan. Detta indikeras bl.a. av att läropliktskommittén tillsattes så pass tidigt som 1897, och då hade frågan

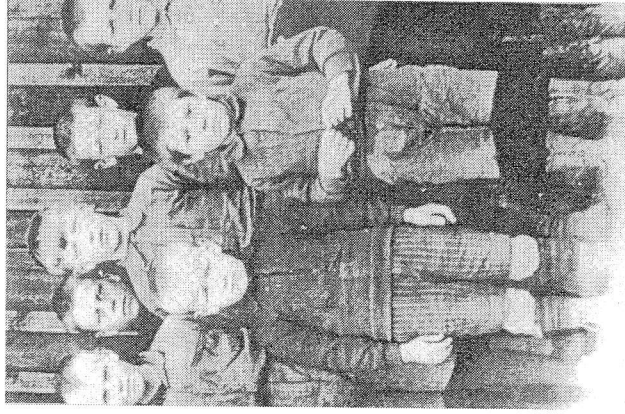
Skolhistoriskt arkiv
nr 29, s. 161 - 222
(2002)

redan stötts och blötts vid flera lantdagur under slutet av 1800-talet. Propositionen, som utarbetades på basis av kommitténs betänkande (1907), förhalades sedan av politiska skäl, så att första världskriget med sina ekonomiska problem och samhällsproblem samt författningsruschen under Finlands två första självständighetsår hann komma emellan. Därtill kom vissa andra omständigheter som gör att tvånget eller plikten till skolgång och bildning är ett mycket tånjbart begrepp, både tidsmässigt och innehållsmässigt. Också begreppet läroplan skiftar genom tiderna mycket i betydelse till omfång och innehåll.

För det första rådde det ju i Finland långt före läropliktens tid, t.o.m. i högre grad än i det forna moderlandet Sverige, ett slags läsplikt både för barn och vuxna. Det var ett tvång som de facto var mycket strängt övervakat, strängare än den mesta undervisning och inläring som skett senare. Läsplikten gick tillbaka på biskop Gezelius den äldres statuter för prästerskapet i Åbo stift, dvs. i hela västra Finland, vilka var nära att komma in i 1686 års kyrkolag. De lade grunden åtminstone till utantilläsningen, den s.k. katekesläsningen. Därmed föddes en djupt liggande respekt för det skrivna religiösa, kultur- och maktbärande "ordet".²⁾ De under 1700-talet och början av 1800-talet framväxande sockenskolorna och ambuleraande småskolorna förblev ju, till åtskillnad från den egentliga eller högre folkskolan, ända fram till 1921 i kyrkans hägn; under slutet av 1800-talet betraktades det i många församlingar som tvång att sätta barnen i småskola. Till denna uppfattning bidrog att Uno Cygnaeus vid folkskolereformen i Finland förutsatte, liksom man gjorde när skoltvånget formellt infördes i Sverige 1842, att barnens grundfostran inklusive läsinläringen skedde i hemmen eller privat, ett slags modersskola à la Rousseau och Pestalozzi.

För det andra förutsatte redan folkskoleförordningen av år 1866 både skoltvång och läroplikt i städerna. Som ett slags reaktion mot detta uppstod svårigheten att få barnen att fortsätta i Cygnaeus ambitiösa skapelse, den fyraåriga folkskolan i 10-13 års åldern, och framför allt problemen med att hålla dem kvar där.

Det var den dåliga skolgångsstatistiken som Albin Järvinen i Åbo inspektionsdistrikt hade tagit fram och som andra omvittnade på de stora folkskolemötena som slutligen föranledde tillsättningen av läropliktskommittén (Halila 1949 II, s. 63-64) samt den s.k. distriktsförordningen (F 20/1898) som stadgade om tvånget att inrätta folkskolor för landskommunerna för att bättre möjliggöra skolgången.

Allvarstygda skolgossar.

På motsvarande sätt fanns det framåt i tiden från läropliktens införande 1921 flera faktorer, som s.a.s. mjukade upp övergången, fördröjde genomförandet av läroplikt i full utsträckning. För att minska motståndet mot lagen och göra det ekonomiskt lättare för kommunerna att förverkliga projektet var man som ovan nämndes tvungen att stifta en så pass lång övergångstid som 16 år på landet och 6 år i städerna. Detta betydde i praktiken att det särskilt i de finska glesbygderna ännu efter det andra världskriget fanns många personer som bara hade gått i ambuleraande kyrklig småskola, ja rentav en och annan analfabet.

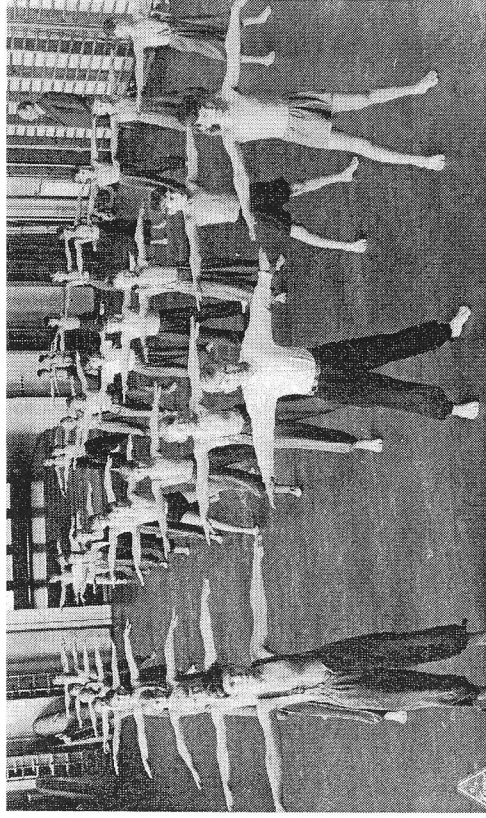
Vidare försvårades ”inhämtande av det mått av kunskap och färdighet, som i folkskola meddelas” – det var så läroplikten definierades (L 101/1921, 2 §) – av den s.k. reducerade folkskolan, de relativt talrika folkskolorna med förkortad lärokurs (Cavonius 1978, s. 30–32, Halila 1949, s. 89–94). Den reducerade skolan innebar att de äldre barnen på landet några veckor på hösten och våren stannade hemma och hjälpte till med höst- respektive vårarbetena, medan skolans enda lärare undervisade de yngre barnen (kl. 1–2 eller 1–3). De yngre stannade i sin tur hemma under vintertiden, när skolvägarna var mörka och svårframkomliga.³⁾ Det betydde att det inte alltid var möjligt att uppfylla läroplanens krav så som de egentligen var tänkta, också om man t.ex. i lantfolkskolans läroplan 1925 (1927) och ännu i läroplanen för folkskolan 1952 beaktade olika slag av skolor och timplaner. För småskolans del fanns det fortsättningsvis möjlighet att växelläsa eller låta den ambulera.

Ytterligare – vi kommer därmed in på strävandena att förlänga läroplikten och göra folkskolan till ”bottenskola” eller grundskola – stadfäste läropliktslagen (8 §) den likaså länge planerade fortsättningsskolan i städerna och stadgade även om fortsättningslärokurser på landet. I fortsättningsskolan låg fröet till medborgarskolan och därmed till den nioåriga (tioåriga) läroplikten. Ett mellansteg utgjorde den sjuåriga folkskolan fr.o.m. 1948 (L 568/49, 3 §). Sist men inte minst bör man komma ihåg att en växande andel av eleverna, främst i städerna, avlade läroplikten genom att gå i läroverk och – tidigare – i privata förberedande klasser eller skolor till dessa.

Trots att den år 1921 stadgade sexåriga läroplikten var väl förberedd kom den alltså länge att både underskridas och över-skridas på många håll och i olika avscenden. Läropliktsens införande i Finland 1921 var dock en viktig juridisk handling, vars främsta förtjänst var att den införlivade småskolan med den egentliga folkskolan och tryggade folkskolans tillväxt i glesbygderna.

1. Läroplanernas och timplanernas juridiska kraft (normativitet)

I skollagarna i Finland uppräknas sedan gammalt, annorlunda än t.ex. i Danmark, vid sidan av några allmänna målfraser för skolans fostran bara de läroämnen eller läroämnesgrupper som skall undervisas. Beslut om hur tiden bör fördelas mellan läroämnena, den s.k. timfördelningen eller timplanen, ansågs för folkskolans och grundskolans del ända fram till år 1984 bäst kunna tas på lokal nivå, i skolan och i kommunen, där man kunde ta hänsyn till de lokala förhållandena. I de normallärokurser som sedan 1881 fastställdes av skol(över)styrelsen och i de kommittébetänkanden på vilka dessa vilade angavs dock rekommendationer för timantalet i de olika läroämnena. Rikslärokurserna uppgjordes sålunda nog med hänsyn till den beräknade tiden, fastän den slutliga timfördelningen fastställdes på lokal nivå.⁴⁾

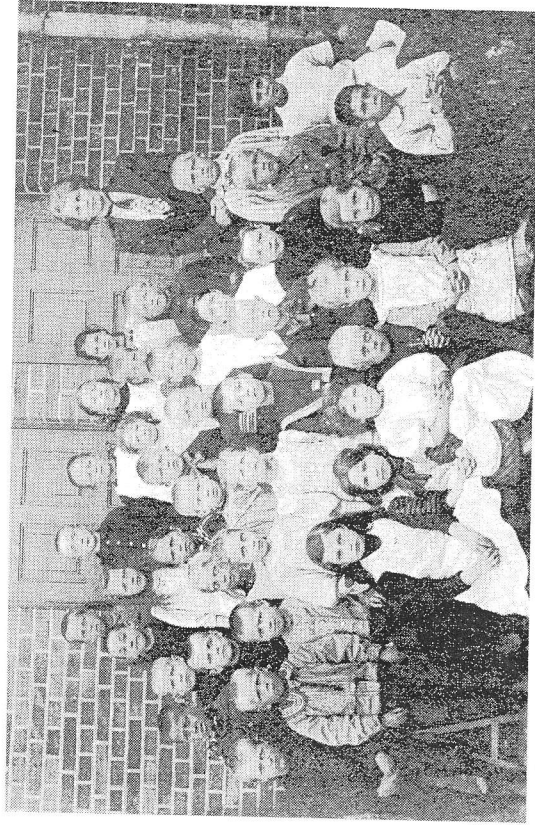
”Armar utåt sträck!”

För den lägre folkskolan eller ”motsvarande klasser i större läroanstalter” nämndes som obligatoriska ämnen i den första folkskoleförordningen 1866 (§ 106) religionslära, läsning och skrivning på modersmålet, räkning och formlära samt teckning, sång och gymnastik. I den högre folkskolan (två avdelningar med

två årskurser i vardera) skulle därtill förekomma läsning av lämpliga böcker på modersmålet, geografi och historia, mätning av ytor och kroppar (dvs. geometri) samt naturvetenskap och dess tillämpning. Dessutom skulle flickorna tränas i handarbete och pojkarna på landet i slöjd.

Till detta kunde i städerna respektive församling, på landet kommunen eller distriktet, lägga till handarbete för pojkar (i städerna), för flickorna barnskötsel (barnkrubborna), trädgårds-skötsel, jordbrukslära eller ”annat dylikt som kunde anses nyttigt och nödvändigt”. I städerna kunde pojkarna undervisas i något främmande språk. I alla ämnen skulle man ta hänsyn ”inte bara till elevernas framtida medborgarstånd, utan särskilt också till vartdera könets olika behov”.

Hur tiden skulle fördelas mellan läroämnena ansåg man alltså att bäst kunde avgöras på lokal nivå, med hänsyn till de praktiska omständigheterna (klassernas storlek, elevernas förkunskaper, skolans läge och utrustning). Detta var naturligt i början, då förhållandena kunde vara mycket olika i städerna och på landsbygden samt i olika delar av landet. Däremot fastställdes från början centralt läsårets och arbetsdagens längd. Läsåret blev 32 veckor

Skolklass i början av 1900-talet.

respektive 42 veckor (obs.) och arbetsdagen 4–6 timmar per dag. Följden av denna flexibilitet var dock att timantalet i de olika läroämnena kom att variera oerhört mycket.

Den första nationella timfördelningen för folkskolan angavs i normallärokurserna av år 1881, uttryckligen för att råda bot på den stora brokighet beträffande läroämnena och undervisningstid som rådde under folkskolans första tider⁵⁾. Det är intressant att iaktta hur nästan varje betänkande eller promemoria om ny timplan även därefter innehåller klagomål över den brokighet som hunnit uppstå på det lokala planet. T.ex. folkskolekommittén av år 1942 (Salmela-kommittén) utförde noggranna undersökningar om variationerna i skolornas timfördelningar, enkäter till lärarna samt internationella jämförelser och gjorde viktiga avväganden på basis av dem. Också i beredningen av den nyaste timfördelningen för grundskolan (F 20.12.2001) gjordes vissa utredningar och förfrågningar bl.a. om hur användningen av den 1993 rundligt tilltagna tiden (20 åvt) för tillvalen på högstadiet hade utnyttjats i skolorna (närmare nedan).

Trots den principiellt uttalade friheten att utforma timplanen och läroplanen slutgiltigt på lokal nivå kringgärdades den starkt av det statliga övervakningssystemet. Folkskolorna i städerna skulle enligt förordningen (F 1866, 16 §, 8 mom.) ta in läroplanen och timfördelningen i reglementet, som sedan godkändes av direktionen och av den kommunalt tillsatta inspektorn och i sin helhet sändes till Skolöverstyrelsen för fastställelse. På landet skulle skolorna, när de anhöll om statsbidrag, via de statliga distriktsinspektörerna sända in motsvarande handlingar. Varje skola skulle dessutom i efterskott före utgången av juli månad i sin årsrapport till inspektorn redogöra också för läro- och timplanerna. Myndigheterna höll, om inte annars så för statistikens skull, styvt på detta. Skolöverstyrelsen fann flere gånger under slutet av 1800-talet anledning att i sina cirkulärbrev påminna skolorna och kommunerna om denna skyldighet, rent av med hot om att i händelse av försummelse indra statsbidraget (SÖ:s cirkulär 15.2.1877 och 16.5.1877). Denna skyldighet fastslogs och

förtydligades på nytt år 1931 i den reviderade förordningen om folkskolans organisation på följande sätt:

Vid folkskoleundervisningen skall följias en enligt av skolstyrelsen fastställt formulär uppgjord undervisningsplan, vari skolans *läsordning*, läroböcker och lärokurser bestämmas. Den uppgörs av föreståndarna i samråd med lärarna, godkänns av direktionen och *fastställs av inspektorn*. (F 190/31, § 1-2; min kursivering)

I folkskoleförordningen 1958 (321/58, § 11-12) stadgades att till undervisningsplanen som en särskild del skall höra en *årsplan* med arbetsordningar, arbetsmängden och för lärare uppgifter om gruppstorlekar mm. I grundskoleförordningen 1970 kallades denna akt för skolans *arbetsplan*.

I och med grundskoleförordningen 1984 ändrades systemet, bland annat på grund av de formella problemen kring 1975 års sparbeslut (se nedan) så, att rätten och skyldigheten att göra upp timfördelningen flyttades upp till statsrådsnivå. Numera utfärdas den som en följd av detta i form av en *statsrådsförordning*⁶. Skolstyrelsen, fr.o.m. 1991 Utbildningsstyrelsen, äger göra upp grunderna för läroplanen, och i kommunen (numera bredare "den som anordnar undervisning") uppgörs och godkänns i enlighet med vad som bestäms i kommunens instruktion för skolväsendet den lokala läroplanen inklusive timplanen utifrån de nämnda föreskrifterna. Även den lokala timfördelningen och läroplanen inklusive de på basis av dem uppgjorde skolvisa och årsvisa arbetsplanerna har på så sätt stegvis blivit lagstadgade och därmed *bindande dokument i normhierarkin*.

De statliga myndigheternas rätt och skyldighet att fastställa årsplanen (och därmed även skolornas läsordning och arbetsplaner) upphörde först i och med att länsstyrelsernas inspektionsrätt försvann 1992. Länsstyrelsernas skolinspektörer, som förvaltade arvet från folkskoleinspektörernas tid, var alltså de sista

statsjänstemän i Finland som åtminstone formellt utövade denna väsentliga statliga insyn i och makt över det kommunala skolväsendet. Denna principiellt väsentliga förändring i de statliga myndigheternas maktbefogenheter skedde ganska tyst, och hängde samman med statsandelsreformen 1992. Dessförinnan innebar nämligen skolinspektörernas granskning och godkännande av årsplanen samtidigt, precis som redan på 1800-talet, att rätten till statsbidrag konfirmerades. Finansieringen utgick då från den godkända verksamheten, den kalkylerades inte på basis av enhetspriser såsom nu.

I stället för den äldre kontinuerliga insynen genom inspektionsdistriktet kan statsmakten nu via Utbildningsstyrelsen, t.ex. i anslutning till nationella utvärderingar eller i kraft av ämbetsverkets allmänna skyldighet att följa med och utveckla undervisningen i skolorna, vid behov bl.a. begära in lokala läroplaner för analys och åtgärder. Därtill skall skolornas upprätthållare enligt de senaste skollagarna (L 628/98, 21 §) själva utvärdera verksamheten samt delta i extern utvärdering, bl.a. i de områdesanalyser eller bedömningar av inlärningsresultaten som Utbildningsstyrelsen utför.

2. Rörelsefriheten i timfördelningarna

Vi övergår nu till att granska frågan om frihet och tvång i skolan mera i detalj ur timfördelningens synvinkel, först läroämnenas omfattning och rörelsefriheten mellan eller utöver dessa. I tabellen under punkt 3 nedan ges en sammanställning av timfördelningarna i folkskolan från de första normallärokurserna 1881 till den nyss, 20.12.2001, fastställda timfördelningen för grundskolan.⁷⁾

I sin analys av läget inför de första normallärokurserna 1881 konstaterar Halila (1949 II, s. 283) bl.a. att religionsundervisningen kunde variera från 4 till 12 veckotimmar, och att de första inspektörerna kunde iaktta att t.ex. teckning, slöjd och gymnastik ofta saknades på schemat, för att inte tala om de övriga praktiska ämnena.

Folkskolekommittén 1946 började, för att ta ett ordentligt kliv

framåt i tiden från 1881, sin utredning av timfördelningen med att konstatera: ”De av 1925 års läroplanskommitté föreslagna timplanerna ha icke i nämnvärd grad införts i alla folkskolor. I den mån sagda kommittés betänkande rönt mindre uppmärksamhet, har timplanernas brokighet blivit allt mera iögonenfallande.” Kommittén hade undersökt variansen och bilade statistik som visade att differensen i ett enda ämne, t.ex. i religion, på en enda klass fortfarande kunde stiga till 3 veckotimmar. Granskar man tabellerna litet närmare finner man dock att splittringen ändå inte var så stor som kommittén, kanske av taktiska skäl, lät påskina; i de flesta skolor som uppvisade avvikelser från rekommendationerna (c:a hälften) var den +/- 1 ävh per årskurs, dvs. standardavvikelsen var trots allt ganska liten, åtminstone per årskurs. Kommittén föreslog att man skulle stadga att avvikelserna inte skulle få vara större än 1 årsveckotimme för *hela lärokursen* i ett ämne. Den lade därför, vid sidan av vissa didaktiska överväganden, medeltalet av årsveckotimmarna som grund för den nya timfördelningen. Dessutom utreddes med enkäter huruvida lärarna ansåg timantalet i de olika läroämnena vara för litet eller för stort med hänsyn till lärokurserna.

Ytterligare 50 år framåt i tiden, dvs. i våra dagar, finner vi liknande förfaranden, då den nyligen, i december 2001 fastställda timfördelningen för grundskolan bereddes. Utbildningsstyrelsens tjänstemän och arbetsgruppens sekreterare analyserade inbegärda läroplaner och gjorde förfrågningar hos rektorerna bl.a. angående tillvalet på högstadiet. På basis av dessa utredningar kunde t.ex. konstateras att det på den svenska sidan fanns en klar tendens att höja veckotimantalet i modersmålet och finska, och – mera avgörande – att man i hela riket i ganska liten utsträckning hade utnyttjat den stora frihetsgraden i 1993 års timfördelning både på lägstadiet och högstadiet. I de svenska högstadieskolorna höjdes ofta på grund av det annorlunda språkprogrammet timantalet i de obligatoriska ämnena så, att över hälften av valfriheten beskars, och i hela landet utnyttjades en avsevärd del av det stora blocket valfria ämnen till olika slags kortkurser och hobbyverksamhet.

Denna insikt ledde bl.a. till att undervisningsministeriets arbetsgrupp vågade ta det relativt drastiska steget att föreslå en minskning av valfriheten, ungefär till omfånget 1985, men med den skillnaden att de individuellt valfria timmarna spreds över hela grundutbildningen. Vi skall emellertid inte fördjupa oss mera i samtiden, utan gå tillbaka till folkskolans timfördelningar.

Innan vi går in på skolans frivilliga eller valfria ämnen, skall vi undersöka hur timfördelningen utvecklats för de obligatoriska ämnenas del. Timfördelningen vittnar ju inte bara om studiernas omfattning utan också om bildningssynen, dvs. om respektive tidsuppfattning om vad läroplikten borde innehålla.

Översikt över timfördelningen

	1866	1881	1899	1925	1952	1970	1975	1985	1993	2001
RELIGION	24	24	20	20	12	12	10	10	8-	8-
MODERSMÅL	40	40	32	44	50	42	36	32 - 38	32-	32-
MATEMATIK	14	14	16	21	28	24	21	21	22-	22-
NATURVETENSKAP	10	10	10	28	22	22	18	14 -18	15-	14-
HISTORIA	14	14	6	6	6	8	6	3-6	3-	3-
FÄRDIGHETSÄMNET	44	44	40	46	42	40	37-	37-	44-	32-

Låt oss först se hur det totala antalet obligatoriska årsveckotimmar utvecklats. Vi märker då bl.a. att detta först nu (2001) på lägstadiet kommit tillbaka till normalskolornas ursprungliga tal (144). Med detta konstaterande förbises dock sådana praktiska ämnen, som i dag på lägstadiet införlivats med obligatoriet eller hänskjutits till högstadiet (i den mån de överhuvudtaget finns kvar). För folkskolans del växte ambitionerna på undervisningens omfång stegvis och var som störst i *Lantfolkskolans läroplan* av år 1927 (1925), dvs. i Soininens läroplan. Läroplanen för den lägre och högre folkskolan tillsammans omfattade då hela 165 årsvecko-

timmar, vilket gör nästan 28 årsveckotimmar i medeltal per klass redan på lågstadiet, eller bara två årsveckotimmar mindre på en årskurs än på högstadiet i dag (30 åvt). Det fanns med andra ord verkligen fog för J.L. Bircks beska kritik i TFF (1928, s. 233–237) gällande omfattningen av lantfolkskolans läroplan (närmare nedan).

För *den sjuåriga folkskolan* på 1950-talet föreslogs en liten reduktion till minst 160 årsveckotimmar. Detta gör i medeltal ungefär 27 årsveckotimmar per klass eller det maximala 144 såsom i de gamla normalskolorna och detsamma som den övre gränsen på lågstadiet i 1985 års timfördelning för grundskolan. När vi nämner antalen 28 respektive 27 åvt per årskurs bör vi dock observera att man förr gick i skola 6 dagar i veckan, med något kortare lördagar. I femdagarsveckan skulle det inte på lågstadiet rymmas ett så stort timantal utan förlängning av skoldagarna till 5 å 6 vt per dag i medeltal (i praktiken 4–5 på de lägre och 6–7 på de högre).⁸⁾

Av översikten framgår det också med önskvärd tydlighet vad som hände enbart för lågstadiets del i och med det drastiska *sparbeslutet efter oljekrisen 1975*: årsveckotimantalet skars ner med hela 17 årsveckotimmar, från 158 år 1970 till 141 efter beslutet. På högstadiet kapades därtill bort ca 15 årsveckotimmar eller i medeltal 5 per klass. Om vi räknar med en inbesparing på c:a 4 000 mk i statsandel per årsveckotimme kommer vi fram till ganska ansemliga summor, som läroplikten, dvs. den allmänna folkbildningen, 1975 fick offra för depressionens skull. Till samma nedsläande resultat kommer man om man utgår från det sammanlagda timantalet för folkskolan och medborgarskolan eller folkskolan och den kommunala mellanskolan under efterkrigstiden.

Sparbeslutet av år 1975 väckte så mycket rabalder att undervisningsministeriet och skolstyrelsen när de ekonomiska konjunkturen lättade började se sig om efter möjligheter att ge något av den förlorade undervisningsmängden och den lokala rörelsefriheten tillbaka. Sparbeslutet minskade nämligen i samverkan med femdagarsveckan inte bara den egentliga undervisningen utan

den förlamade också lärarkårens ideella handlingsiver. (Kauranne 1985, s. 29 f.)

Sådana rehabiliteringsmöjligheter gavs första gången i samband med den s.k. mellanstadierformen och förberedelserna för det kursformade gymnasiet, som i början av 1980-talet gav anledning att samla och förnya hela skollagstiftningen. Detta försakade också, såsom i anslutning till normeringsfrågorna framhölls, en ändring av läroplanssystemet och ledde till uppkomsten av s.k. gafflar i timfördelningen, så att denna för lågstadiet 1985 fick följande utseende:

Timfördelningen på grundskolans lågstadium (1985)

	Årskurs 1	2	3	4	5	6	Sam- manlagt
Modersmålet	7	7	5-6	5-6	4-6	4-6	32-38
Ett främmande språk eller det andra inhemska språket	-	-	2	2	2	2	8
Omgivningslära, biologi och geografi	2	2	2-3	2-3	3-4	3-4	14-18
Medborgarfärdighet	-	-	0-1	0-1	0-1	0-1	2-3
Religion eller livsåskådning-kunskap	2	2	2	2	1	1	10
Historia	-	-	-	-	1-3	1-3	3-6
Matematik	3	3	4	4	4	3	21
Musik	1-2	1-2	1-4	1-4	1-4	1-4	6-8
Teckning	1-2	1-2	1-4	1-4	1-4	1-4	6-8
Slöjd	1-2	1-2	2-4	2-4	2-4	2-4	10-18
Gymnastik	1-2	1-2	2-3	2-3	2-3	2-3	15-16
Elevens totala timantal	19-21	19-21	23-25	23-25	24-26	24-26	134-144

Flexibiliteten ser här löftesrik ut, men genom att elevens årsveckotimantal på lågstadiet kunde variera totalt bara mellan 132 och 144, eller två årsveckotimmar per årskurs, var den i verkligheten inte stor. En lågstadieskola (eller eventuellt enskilda elever) som valde att höja det totala veckotimantalet t.ex. i kunskapsämnen tärde på rörelsefriheten i konst- och färdighetsämnena, och vice versa. Dessutom skulle minimiantalet i den sistnämnda ämnesgruppen ändå bli 44. En tanke med flexibiliteten 1985 var uttryckligen att stärka konst- och färdighetsämnenas ställning.

Någon kartläggning av hur dessa intentioner förverkligades har veterligen inte gjorts; de ledde åtminstone till en viss profilering på konst- och färdighetsämnena i större skolor, alltså till endel konstnärligt betonade lokala läroplaner redan på lågstadiet. I små lågstadieskolor på landsbygden skedde knappast några större förändringar, men tvångströjan lättade något.

I statsrådets timfördelningsbeslut 1993 togs den övre gränsen för tillvalet bort, men stadgandena om gränserna för elevernas veckotimantal kvarstod i grundskoleförordningen ända fram till 1998. Det innebar att förändringarna på lågstadiet förblev små. För grundskolans högstadium blev följderna av den nya rörelsefriheten betydligt större (se nedan). Den stora principiella förändringen både för grundskolan och gymnasiet var att veckotimantalet inte längre specificerades per årskurs. Skolorna och deras huvudmän fick frihet att bestämma när och i vilken takt ett läroämne, t.ex. ett främmande språk, ett naturvetenskapligt ämne eller historia, skulle införas. Undervisningstraditionen och läromedien gjorde dock att denna frihet i ganska liten utsträckning kom att utnyttjas, i den mån den överhuvudtaget uppfattades.⁹⁾

På högstadiet utökades rörelsefriheten 1985 för eleverna från 4 till 6 årsveckotimmar i jämförelse med 1975, och de enskilda tillvalsämnena gavs igen ett avsevärt svängrum, t.ex. mellan 4 och 8 ävt i de gamla praktiska ämnena (slöjd, huslig ekonomi och lant- och skogsbruk samt trädgårdsskötsel). För de elever som valde ett frivilligt främmande språk i åk 8 (tyska, franska, ryska eller engelska) var möjligheterna att ta praktiska ämnen natur-

ligtvis mindre.

Verkligt stor rörelsefrihet på grundskolans högstadium infördes, som redan ovan antydde, år 1993. Tillvalsämnenas övre gräns fastställdes då till 20. Samtidigt slopades uppräknningen av dessa i förordningen. Endel skolor och kommuner har emellertid självmant beskurit denna frihet genom att utöka veckotimantalet i de obligatoriska ämnena, vilket är (var) tillåtet. Man har, särskilt i de svenska grundskolorna, vanligen lagt till någon veckotimme i modersmål eller språk, i något fall t.o.m. infört ett icke lagstadgat obligatoriskt ämne såsom data teknik. (Data tekniken kom in som frivilligt ämne på högstadiet redan 1985.)

Denna nya valfrihet ledde i högstadieskolorna till ett stort utbud av allehanda till läroplanen mer eller mindre löst anknutna kortkurser, en frihet som försvarats med strävan att öka intresset för skolgången i puberteten. De många kortkurserna gav emellertid som sagt de statliga myndigheterna i den nya timfördelningen 2001 ett motiv för gå tillbaka till omfånget 1985 för de valfria ämnena och i stället utöka obligatoriet. En annan orsak till detta var tillkomsten av det nya ämnet hälsokunskap.¹⁰⁾ En tredje, i verkligheten betydligt större inskränkning av friheten i läroplanen blir de nya s.k. stolparna eller etappmålen på vissa årskurser. Vid dessa kommer nämligen målen och det centrala innehållet samt kunskapsprofilen (kriterierna) för ett gott vitsord (8) att fastställas i läroplanens grunder och alltså utgöra bindande normer.

3. Några läroämnens utrymme i timfördelningarna

Vad de enskilda läroämnenas ställning i timfördelningen beträffar får vi här nöja oss med att fokusera på tre utvecklingstrender. Först av allt ser vi vilket nyckelämne *religionen*, i klartext kristendomen enligt den evangelisk-lutherska läran, var i den gamla folkskolan ända fram till andra världskriget. Kristendomen genomsyrade inte bara religionsämnet, utan hela skolhållningen med morgonbön, bordsböner och psalmsång på sångtimmarna och fester. Det är lätt att förstå vilket rött skynke detta måste ha varit för de första fritänkarna och ateisterna i Finland under slutet av 1800-talet och

början av 1900-talet. Religionsfriheten blev därför ett hett ämne vid det självständiga Finlands första riksdagar, och skollagarna fick egna, ganska komplicerade bestämmelser om religionsundervisningen, vilka stått sig ända tills i dag.

Inte bara religionen utan även *historieundervisningen* hade som synes en mycket stark ställning i de första timplanerna för folkskolan, särskilt då vi håller i minnet att en del av timmarna i modersmålet användes för läsning av historiska berättelser, oftast ur Boken om vårt land. Detta faktum blir ännu tydligare, då vi beaktar det ganska omfattande innehållet i lärokursen i historia redan i normalkurserna 1881, och – trots det kraftigt nedskurna timantalet – det mycket större innehållet 100 år senare i detta ämne i Gr1 -70 och Gg1 -85 (se kap. 4). Religions- och historiciundervisningens starka ställning visar hur den kristet-humanistiska kunskapssynen grundmurades i skolan i det finländska (och nordiska) samhället.

Lärarinnor vid Helsingfors folkskolor 1873.

En annan, skenbart motsatt utvecklingstrend ser vi om vi jämför naturvetenskapernas ställning 1866 och 1881 med Lant-folkskolans läroplan (1925) respektive i dag. Soininens ledstjärna var ju, med åberopande av Cygnaeus, en spiral av natur- och samhällskunskap utifrån hembygdsläran och omgivningsläran. Denna idé ledde till kraftig utökning av *naturvetenskaperna*, inte bara med omgivningslära och geografi, utan också med praktiskt inriktad allmän naturkunskap i klasserna 5 och 6: utfärder, trädgårdslära, experiment m.m. i en utsträckning som våra dagars nationella utvecklingsprojekt för naturvetenskaperna gott kan avundas. Alla var dock inte fullt införstådda med Soininens tankegångar; det var just det brokiga innehållet i hembygdsläran, naturkunskapen och lantbruksläran som ifrågasattes vid de allmänna folkskollärarmötena (TFF 1927, s. 222–24). Särskilt protesterade man mot att timantalet i de naturvetenskapliga ämnena 1925 ökades på bekostnad av modersmålet och matematiken.

Reaktionerna mot realämnesblockets utvidgning beaktades i folkskolans läroplan 1952. Redan i det sexklassiga systemet fick *modersmålet* då sammanlagt hela 50 årsveckotimmar mot t.ex. 32 år 1899 som också är minimiantal nu (enligt 1993 års timfördelning). För de första timplanernas del kan skillnaden delvis förklaras med de uttalade krav på goda läskunskaper eleverna skulle ha med sig hemifrån eller från den ambulatoriska småskolan för att överhuvudtaget få börja i (den egentliga eller högre) folkskolan, som ju då ännu i princip var frivillig. En förklaring till att de s.k. instrumentella ämnena, modersmålet och matematiken, lyftes fram på 1950-talet var de krav på grundläggande färdigheter i dem som ställdes vid inträde till läroverken. Det fanns samtidigt ett klart behov av att stärka och koncentrera folkskolans undervisning i den växande konkurrensen från läroverken. Modersmålet har sedermera, i grundskolan, fått avstå timmar bl.a. till den obligatoriska språkundervisningen. Den utvecklingen förklarar delvis varför motståndet mot två obligatoriska språk i grundskolan var så stort vid grundskolereformen samt varför det

blivit nödvändigt att i dag igen stärka modersmålets ställning.

Också *matematiken* nådde av anförda skäl en topp med sammanlagt 28 årsveckotimmar i folkskolans läroplan 1952 mot bara 14 år 1881 och mot (minst) 22 i grundskolans läroplan i dag. Vi kan inte inte här gå djupare in på detta läroämne, men det kan vara skäl att peka på den andel geometrin, med praktisk anknytning till teckning, slöjd och lantbrukslära, hade i folkskolans läroplan. Redan Cygnaeus lärokurs för seminarieskolorna innehöll så pass svåra storheter som romber, koner och klot, och eleverna skulle faktiskt kunna rita, mäta och beräkna dem, inte så mycket bevisa teorem och formler (som i läroverken). Både matematiken och naturvetenskaperna var i folkskolan mycket empiriska.

Den tredje trenden i timfördelningarna är förborgad i det *tillval* som inte synliggjordes i folkskolans timplaner, men som i våra dagar livligt debatteras i pressen och lärarkretsar i anslutning till timplanen 2001. För folkskolans del fanns det en första liten antydning till flexibilitet i de obligatoriska konst- och färdighetsämnena i timfördelningsförslagen år 1952. Då gjordes nämligen några veckotimmar i teckning och musik sinsemellan utbytbara.

Mot den bakgrunden blev timplanerna för grundskolan, särskilt de av år 1985 och 1993 unika i och med att de på papperet tillät en stor rörelsefrihet både inom och mellan ämnesgrupperna. Denna nya flexibilitet var som sagt ett försök att reparera den skada som skedde i och med sparbeslutet 1975 och en appell riktades till skolorna och eleverna att profilera sig och ta vara på konstnärliga begåvningar redan på lågstadiet. Appellen ackompanjerades av tillkomsten av läroplaner i allmän konstfostran i kommunerna (L 424/52 och F 463/92) samt av tillkomsten av särskilda s.k. specialgymnasier. Flexibiliteten till förmån för konst- och färdighetsämnena är inte heller utan samband med de talrika både privata och kommunala musik- och konstskolor som hade vuxit upp som svampar ur jorden runt om i landet och tävlade med grundskolan om familjernas gunst och begåvade elevers koncentration på skolarbete. Huvudmotivet var dock pedagogiskt: att

stärka kreativitet och rörelse gentemot den ensidiga betoning av läsämnen, som inflytandet från mellanskolan i kombination med sparbeslutet 1975 hade åstadkommit.

4. Läroplanernas innehållsliga styrkraft (detaljeringsgraden)

Inte bara läroplanernas juridiska ställning utan också deras utformning på nationell nivå, framför allt omfånget och precisionsgraden, avgör hur fri eller bunden den enskilda läraren känner sig vara i sin undervisning. Frågan om de nationella styrmedlens bindande kraft kan emellertid inte besvaras utan att man samtidigt också beaktar läromedlen. De första läroplanerna, särskilt den av år 1899 som hette "Program till Läro- och läseböcker för Finlands folkskolor", utarbetades som av namnet framgår uttryckligen för eller parallellt med läroböckerna. Bestämmelsen om att man i undervisningen skulle följa av skolstyrelsens godkända läroböcker, som infördes i förordningen 1931, stärkte detta samband.

För att inte artikeIn skall svälla ut för mycket på denna punkt begränsas framställningen bara till några exempel från lärokurserna i två läroämnen, som är någorlunda lätta att jämföra vid olika tider, emedan de är begränsade till den högre folkskolan, nämligen geografi och historia. Dessa två ämnen hänger nära samman med varandra och uppvisar vissa intressanta särdrag och skillnader mellan svenskt och finskt i Finland. Historieundervisnings mål och principfrågor har belysts ingående av bl.a. Håkan Andersson (1979); jag tangerar dem därför endast och granskar främst lärokursernas centrala innehåll.

Cygnæus seminarieskolkurser av år 1866 var mycket kortfattade; de bestod bara av ett stycke på 6-7 allmänt hållna rader per årskurs, utan närmare specificerat innehåll. T.ex. för den första klassavdelningen i den högre folkskolan (enligt nutida räknesätt ungefär åk 4) angavs det på två rader att undervisningen i geografi och historia skulle handla om "Finlands natur- och riksgeografi samt innehålla berättelser om fäderneslandets historia i förening med lokala skildringar". På den andra klassen (åk 5) skulle

undervisningen. Det fanns då ett starkt tryck på att höja veckotimantalet i de s.k. instrumentallämnena (modersmål och matematik) för att möta läroverkens krav och kunna göra folkskolan till allmän bottenkola. Såsom ovan påpekades utnyttjade 1943 års läroplanskommitté därför den stora timvariansen i skolorna, resultaten av sin enkät samt utvecklingen i grannländerna till att skära ner religionsundervisningen till två årsveckotimmar per klass. Oberoende av det framstår lärokurserna i religion 1952 som traditionella, och undervisningen förblev i mycket vid det gamla: biblisk historia, bibelspråk och psalmverser med rätt mycket utantilläsning.

Det är egentligen först i våra dagar som lärokurserna och läromedlen i religion i grundskolan fått ett nytt pedagogiskt ansikte, en sådan barnvänlig karaktär som Soininen, Päivänsalo m.fl. redan på 1910- och 20-talet efterlyste. Konfessionalismen har i Finland därför inte på senare tid på allvar ifrågasatts på samma sätt som i Sverige och i Danmark; den striden har allmänt ansetts vara förbi. I stället har undervisningen gjorts så dogmfri som möjligt, varför t.ex. lärokursen i ortodox religion i dag framstår som mycket mera konfessionell än den evangelisk-lutherska. Man undviker i den sistnämnda, med tydlig risk för blekhet, att framhålla t.o.m. kyrkohistoriskt väsentliga frågor med personlig anstrykning, såsom närstående väckelserörelser, böner och psalmsång.

5.2 Språkundervisningen

I samband med timfördelningsöversikten konstaterades att pojkar-na redan enligt folkskolförordningen 1866 i städerna kunde ha två veckotimmar språkundervisning i stället för slöjd. Motiveringarna för det var uppenbarligen dels att folkskolan för pojkar skulle kunna tjäna som bottenkola för övergång till läroverk, dels att finska pojkar i affärsliv och hantverk på 1800-talet kunde behöva elementära kunskaper i t.ex. svenska och ryska, medan flickorna ansågs bäst betjänta av kunskaper i handarbete, huslig

ekonomi och barnavård. Några normalkurser i det andra inhemska språket för folkskolan angavs dock inte i någon riksläroplan före 1964 (se nedan). I lokala svenska läroplaner kan man finna något omnämmande av finskan. T.ex. för läsåret 1918–1919 anges i 100-årshistoriken över Vasa stads folkskolor 2 veckotimmar finska för de svenska eleverna. I lagen om folkskolväsendets organisation (137/1923, 3 §, 3 mom.) sägs att det på folkskolans två högsta klasser eller årsavdelningar med inspektorns medgivande kunde meddelas extra undervisning i ett för eleverna frivilligt ämne högst två timmar i veckan, dock icke med fullt statsbidrag. Denna möjlighet utnyttjades under 1930-talet i en och annan svensk folkskola till frivillig undervisning i finska. I fortsättningsundervisningen kunde språkundervisning gott förekomma, särskilt i städerna.

I folkskolans läroplanskommittés betänkande av år 1946 upptogs möjligheten att anordna undervisning i folkskolan i det andra inhemska språket eller något främmande språk på allvar efter skandinaviska förebilder (betänkandets bilaga 1948, s. 6–8). Kommittén anordnade ett flertal skolförsök också med språkundervisning (Ibid., s. 22 f.). Enligt folkskollagen 1957 (L 247/1957, 5 §) kunde man i folkskolan ha rent av två frivilliga ämnen, och enligt Cavonius (1978, s. 96) kunde stadgandena om medborgarskolans undervisningsplan i samma lag (6 §) tolkas så att språkundervisningen var obligatorisk för eleverna om läroplanen upptog sådan.¹⁶⁾ Därefter blev den frivilliga språkundervisningen, särskilt finska i de svenska folkskolorna, allt allmännare även i den egentliga folkskolan; i viss mån förekom även svenska i finska folkskolor på tvåspråkiga orter. År 1962 tillsatte en ny läroplanskommitté för folkskolan en särskild utredning av språkundervisningen, och ett tjugotal försök med sådan initierades av skolstyrelsen. Intressant nog startades över hälften av försöken i finska i de svenska landsbygdskommunerna i Österbotten (KB 1964: A 8, s. 7–8). En orsak till det var att man där började förstå att den stora emigrationen till Sverige på 1950-talet från de svenska kommunerna i Österbotten hade samband även med

bristande kunskaper i finska (Cavonius 1987, s. 93–95).

1963 års läroplanskommitté utgav ifrågavarande språkutredning som sitt första delbetänkade (KB 1964: A 8). På basis av detta betänkande, med Pehr Back som svensk medlem av kommittén och översättare av betänkandet, stiftades lagen 1964 och utgavs förordningen 1965 om obligatorisk undervisning i det andra inhemska språket och i främmande språk i folkskolan. Både betänkandet och förordningen är utförliga och intressanta. De visar bl.a. den allmänna rädslan för den ”svåra” språkundervisningen och problemen med att organisera den. En av de största svårigheterna var den bristande tillgången på kompetenta lärare för ändamålet. Skolstyrelsen finansierade i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet med särskilda medel bl.a. flera apparatur- och cum laude-kurser i finska och finskans didaktik för folkskollärare. På så sätt tillgodosågs för en tid framåt behovet av lärare i finska i de svenska skolorna så väl att flera av de utbildade, efter att ha avlagt kandidatexamen i humanistiska vetenskaper eller ämneslärarexamen, blev ordinarie lektorer i finska även på grundskolans högstadium.¹⁷⁾

Den kanske mest kända konflikten angående omfattningen av språkundervisningen i läropliktsskolan i Finland uppstod inför övergången till grundskolan i slutet av 1960-talet. Den formade sig i riksdagen 1967–68 när lagen om grunderna för skolväsendet (467/68) behandlades och särskilt i den allmänna debatten nästan till en språkstrid, som kunde lösas först efter riksdagsval och regeringsbyte.

Denna hetsiga debatt om omfattningen och arten av språkundervisningen i den finländska grundskolan har skildrats rätt ingående ur svensk synvinkel av Cavonius (aa., s. 101–110) och torde ha stannat i minnet hos kvarlevande aktörer och lärare, åtminstone på den svenska sidan.¹⁸⁾ Här skall därför bara repeteras några huvuddrag, som komplettering till Cavonius med en viss betoning på synsättet på den finska sidan. Den finska skolledningen hade nämligen vissa objektiva skäl för sina förslag, som det kan vara bra att komma ihåg när debatten om den s.k.

tvångssvenskan med jämna mellanrum kommer igen.

Tanken på att bara ett språk, huvudsakligen engelska för de finska grundskoleeleverna och – om så önskades – finska för de svenska, uppstod i den s.k. skolreformkommissionen (KB 1966 A 16, s.12 f.), såsom Cavonius (aa., s.101) påpekat avvikande från Grundskolekommitténs ursprungliga förslag. Detta kan ses dels som ett utslag av engelskans allmänna frammarsch i Väst-europa efter andra världskriget, dels som ett pedagogiskt ställningstagande att inte göra grundskolan för teoretisk. Det behövs alltså inte i första hand uppfattas som ett språkpolitiskt angrepp, åtminstone inte från ledande skoladministrativt håll. Meningen var ju att grundskolan skulle bli en syntes av folkskolan, mellan-skolan och medborgarskolan, inte en blek kopia av den teoretiska mellanskolan. Därför måste det finnas tillräckligt utrymme också för praktiska ämnen och för valfrihet.

Den politiska (socialdemokratiska) grundtanken var – i viss mån i konflikt med flexibiliteten – som ett utslag av enhets-skoleideologin och det socialistiska jämlikhetsidealet dock en så stor enhetlighet i grundskolans läroplan som möjligt. Detta betonades i propositionen (RP 44/67, s. 3). Den tidiga obligatoriska språkundervisning som nyss blivit verklighet i folkskolan uppfattades därför av många som en av de viktigaste reformerna även i grundskolan, som en av de allra viktigaste jämlikhets-skapande och progressiva faktorerna.

Såsom Cavonius (aa., s. 283) i en not påpekar, var ettspråk-linjens främsta förespråkare, skolstyrelsens dåvarande generaldirektör och undervisningsministern R.H. Oittinen, från början inte alls övertygad i frågan, utan övervägde i rådplägning med sina underordnade och sakkunniga förslaget mycket noga. Det prekära ur svensk synvinkel var å andra sidan inte, såsom man på politiskt håll lät påskina, så mycket svenskans öde i de finska skolorna – svenskan och nordismen hade starka förespråkare också på den finska sidan – utan det faktum att förslaget hade inneburit att de svenska eleverna skulle ha kommit i en sämre ställning visavi världsspråket engelska, som för dem skulle ha

blivit endast ett tillvalsspråk på grundskolans högstadium. De svenska kommunerna och grundskoleeleverna antogs nämligen på basis av erfarenheterna från folkskolan och försöksgrundskolorna som regel komma att välja finska som sitt obligatoriska språk.¹⁹⁾

De finska talesmännen för det andra inhemska språket, av vilka många var social- eller folkdemokrater, betonade i riksdags- och tidningsdebatten, liksom svenskarna, svenskans betydelse som umgänges- och arbetsspråk i Norden och också behovet av svenska som ämbetsspråk i Finland. Betydande inverkan till förmån för det andra inhemska språket hade också propositionens ställningstagande i detaljmotiveringen till den omstridda sjätte paragrafen för kunskaper två ”för eleven främmande språk” som inträdeskrav till gymnasiet (RP 44/67).

Propositionens förslag om bara ett obligatoriskt språk (engelska) i grundskolan hann lotsas genom bildningsutskottet i riksdagen innan det stoppades genom en aktion från SFP och annorlunda tänkande finska politiker och måste läggas vilande över nyval. Enligt Jukka Sarjala (medd. febr. 2002) gjorde Oittinen det taktiska misstaget, som också Cavonius (aa., s. 103–104) nämner, att han avslöjade planerna på Nordiska rådets möte som samma vår hölls i Helsingfors. Detta ledde till den kritiska opinionsstormen och till tvåspråkslinjens seger, sedan den nya regeringen tillträtt och den nordiskt orienterade centerledaren Johannes Virolainen blivit undervisningsminister. Det bör tilläggas att den förändrade linjen, en politisk vändning som de återstående motståndarna i den sista riksdagsdebatten (RD:s protokoll 26.5.68) i ärendet inte kunde upphöra att förundra sig över, skrevs in redan i den nya regeringens program (Se även Piri 2001, s. 115–116).

Slutresultatet blev i praktiken att engelskan i de finska grundskolorna vanligen kom att utgöra det första obligatoriska språket från lågstadiet, svenskan det andra från högstadiet, medan man i de svenska skolorna kunde läsa två språk redan på lågstadiet tack vare det frivilliga ämne som lagen fortfarande upptog uttryckligen för de svenska skolornas behov. Denna kompromiss

R. H. Oittinen, skolstyrelsens generaldirektör 1950–72 och undervisningsminister i flera omgångar, bl.a. då den proposition till grundskollag överlämnades till riksdagen 1967 som innehöll det debatterade förslaget att svenskan skulle bli valfritt ämne i de finska grundskolorna. Han kom därför, emedan han var ordförande för grundskolekommittén, att uppfattas som svenskhatare, fastän hans motiv egentligen var pedagogiska. Förslaget om frivillig svenska emanerade egentligen från den s.k. skolprogramkommittén, där en av skolstyrelsens föregående generaldirektörer L.A.P. Poijärvi var ordförande. (Hbl:s bildarkiv)

har man på båda sidor för språkfredens skull hittills varit ytterst ovillig att rubba, trots att den de facto gett de svenska eleverna fördelar i språkprogrammet.²⁰⁾

”Tvångssvenskan” berördes också i diskussionerna om hur det nya gymnasiets läroplan skulle utformas, och den har varit aktuell varje gång studentexamen har förnyats, men dessa debatter faller här utanför ramen för min framställning (Se Piri 2001, s. 255–264).

Det andra inhemska språkets ställning i grundskolan kom upp på nytt i samband med regeringens skolpolitiska redogörelse till riksdagen 1990. Själva redogörelsen innehöll inget alarmerande, men i anslutning till behandlingen i kulturutskottet föreslog företrädare för samlingspartiet med utskottets ordförande Erkki Pystynen och undervisningsminister Riitta Uosukainen i spetsen att endast ett språk utöver modersmålet skulle vara obligatoriskt på grundskolans högstadium. Saken läckte ut och Ole Norrback avkrävde i regeringen statsminister Harri Holkeri en försäkran att förslaget stod i strid med regeringens linje. Rgm Jörn Donner, som då var svenska riksdagsgruppens ordförande, engagerade sig starkt i frågan och kom överens med gruppordförandena för

samlingspartiet och socialdemokraterna (Iiro Viinanen och Liisa Jaakonsaari) att svenskan skulle förbli orubbad. Trots det segrade valfrihetsförespråkarnas förslag i kulturutskottet. Det ledde till lång och häftig debatt både i offentligheten och vid behandlingen av kulturutskottets utlåtande i plenum i riksdagen i november 1990, en färgstark debatt som räckte i flera dagar och inte saknade poänger. Bl.a. höll Jörn Donner ett vältaligt gruppanförande, där han berörde allt från den finska nationalismens uppkomst och sin släkts tvåspråkighet till finnarnas ställning i Sverige, och gamle Johannes Virolainen påminde både i anföranden och kännspaka mellanrop om sina åsikter och sin kamp för svenskan 1968.

Valfrihetens förespråkare åberopade tre huvudargument: 1) svenskan borde ge rum för mera val av andra främmande språk, 2) de svaga eleverna borde koncentrera sig på att lära sig ett språk ordentligt (jfr. 1968) och 3) motivationen för studier i svenska skulle bli bättre utan tvång. Det var i detta sammanhang som begreppet "tvångssvenska" lanserades i debatten av finskhetens förbundet, vilket med rätta påtalades som ologiskt av flera debattörer i riksdagen. Motståndarna framhöll att valfriheten hur som helst skulle innebära en tillbakagång för svenskan i Finland; tjänstemännens språkkunskaper skulle försämrats och kontakterna med det övriga Norden försvåras. De svaga eleverna skulle knappast heller lära sig bättre engelska. Förslaget framhölls av dem vara en björntjänst gentemot språkmajoriteten, emedan de svenska eleverna knappast skulle välja bort vare sig finskan eller engelskan. I den slutliga omröstningen förföll därför kulturutskottets förslag och det andra inhemska språket förblev obligatoriskt såväl i grundskolan som i gymnasiet och studentexamen, där det hade ifrågasatts p.g.a. de s.k. ungdomsstudieförsöken, som tarvade större valfrihet.

Läget var i början av 1990-talet på så sätt ett annat än 1968 genom att det andra inhemska språket redan då hade blivit ett obligatoriskt ämne också i yrkesundervisningen och i de allmänna studierna i högskolorna. Det hade dessutom gjorts talrika försök att med riksomfattande program bredda språkstudierna i Finland.

De finska grundskolorna hade i samband därmed getts samma rätt som de svenska att utan dispens och med hjälp av en s.k. öronmärkt tilläggsresurs införa ett frivilligt språk redan på grundskolans lågstadium. Den sistnämnda möjligheten har lett till en betydande ökning av antalet elever som läser ett s.k. A2-språk (oftast svenska eller tyska) även i finska skolor, men det har också krävt resurser i kommunerna och skapat vissa problem i timfördelningen, som vi här inte kan gå närmare in på.²¹⁾

5.3 Konst- och färdighetsämnena

Vi lämnar nu de känsliga religions- och språkfrågorna och går över till en tredje frihetsaspekt: de stadgade tillvalsämnenas och de frivilliga ämnenas roll och omfattning under olika tider i folkskolan och grundskolan. Diskussionen gäller huvudsakligen de s.k. konst- och färdighetsämnena, vilka tidigare också kallades praktiska ämnen eller övningsämnena.

Redan folkskoleförordningen av år 1866 (§ 107 respektive § 121) gav i den praktiska anda som den var uppgjord i församlingarna i städerna möjlighet att undervisa "handarbete för gossar och för äldre flickor handledning i späda barns vård, genom inrättande av barnkrubba samt trädgårdsskötsel m.m. som nyttigt och nödigt anses kan ..." På landet kunde undervisas t.ex. i "jordbruk eller andra allmänt nyttiga kunskapsgrenar". Enligt Halila (1949 II: 228–231) blev det i början inte mycket bevänt med den sortens tillval. Många lärare och skolors huvudmän saknade både kompetens och förståelse för nyttan av dylika praktiska ämnen – sådana ansågs eleverna bättre kunna lära sig hemma. På samma bevekelsegrunder förummades ofta också den obligatoriska slöjden, gymnastiken och teckningen – men inte (psalm)sången, som hörde till den lutherska traditionen. I den gamla förordningen (§ 125) lades också grunden till den s.k. fortsättningsundervisningen i och med att de lärare som anhöll om statsbidrag på lönen förpliktigades att en eller helst två dagar i veckan råda och vägvisa dem som genomgått folkskolans lärokurs eller ville bedriva privata studier, t.ex. i läsning, skriv-

konservativ respektive föränderlig den grundläggande utbildningen får eller borde vara. Skall skolan främst förmedla ett ackumulerande kulturarv eller skall den vara en föränderlig, dynamisk, kanske rent av revolutionär kraft i samhället? Svaren på den frågan har gestaltats olika under olika tider och i olika typer av samhällen; en balansgång blir inte lätt. En välformulerad reflektion över detta finner vi i inledningen till Folkskolans läroplan 1952, i en tid då framstegstron hade fått en ordentlig knäck av andra världskriget men då man ändå hyste en viss ny optimism för framtiden.

”I det demokratiska samhället, sådant vi uppfattar detsamma, måste de individuella och de samhälleliga strävandena väga jämt. Det är möjligt att fostra sådana människor, som känner sig fria men har behov av att verka för det allmänna och känner tillfredsställelse av att göra detta.” (KB 3/1952, s. 14)

”Målet för uppfostran får ej göras så snävt, att det gör intrång på lärarens personliga undervisningsverksamhet. Det får ej heller hindra elevernas utveckling till självständiga individer... Skolans uppfostringsmål bör därför äga vidd. Men denna vidd får dock inte leda därtill, att väsentligheterna kan tolkas olika vid olika tillfällen.” (ibid., s.13)

Sådana djupa tankar nedtecknades och skrevs under för ganska exakt femtio år sedan av de ledande skollförvaltare och pedagoger som hade bevittnat till vilka avgrunder totalitär uppfostran och propaganda kunde föra mänskligheten. Mot citaten står i dag inget annat att invända än att den sista meningen inte längre riktigt stämmer överens med en modern kunskapssyn. Fakta i form av konstaterade och bevisade ting och lagbundenheter i naturen och samhället ändras endast långsamt, i vissa fall så litet att vi inte alls märker det. Däremot ändras tydligt vår tolkning av dem, alltså

teorierna. Det gör att en sann pedagog, trots kulturarvets tyngd och beständiga kärnor, aldrig kan upphöra att följa med seriösa, vetenskapliga diskussioner om han vill göra anspråk på att vara en bildad människa.

1) Idén till denna uppsats föddes i och med arbetet på en artikel för Utbildningsstyrelsens tidskrift *Spektri* nr 2/01 i anledning av läroplikens jubileumsår. Rudimentet framfördes som ett föredrag vid Skolhistoriska föreningens läropliksseminarium 26.2.2002 i Svenska folkskolans vänners lokal.

2) Omständigheterna kring Gezelius statuter och tillkomsten av läsplikten i 1686 års kyrkolag finns utredda i Halila I 1949, s. 20–35 samt i motsvarande stora folkskolhistorik (Rodne 1944, s. 223 f.) Det är en mycket intressant och svårbesvarad fråga när det svenska och finska folket egentligen lärde sig läsa. T.ex. Hansén (1979) berörde frågan i sin doktorsavhandling och kom med hjälp av de fåtaliga källorna fram till att man knappast kan anse att allmogen i gemen kunde läsa i modern, självständigt tolkande mening före folkskolans tillkomst. Den gamla katekesläsningen torde, fastän både Halila och Rodne ger en ganska positiv bild av situationen, för de flesta ha varit en utantilliknande läsning av (mycket) bekanta textstycken. Detsamma kunde Cygnaeus och Lönnbeck konstatera under sina inspektionsresor på 1870-talet: läsförmågan var inte så god som prästerskapet ville göra gällande.

3) Man behöver inte bläddra länge i gamla skoldagböcker förrän man märker att det även i en normal folkskola förmodligen ofta förekom naturliga hinder för lärandet. Vissa dagar vintertid kunde en del elever stanna hemma p.g.a. av de igensnöade vägarna. Ibland kunde över hälften av eleverna vara frånvarande i flera dagar p.g.a. sjukdomsepidemier, osv. (Ex. dagböckerna från Petalax kby och Åmossa folkskolor 1931–33, Petalax kommuns arkiv)

4) Det kan vara skäl att påpeka att det på ett sätt fortfarande är så, fastän det numera är statsrådet och inte Utbildningsstyrelsen som beslutar om den nationella timfördelningen. De lokala skolmyndigheterna (det organ som man i kommunen delegerar denna del av läroplanen till) har rätt att besluta också om skolornas eller skolans timfördelning inom ramen för den nationella, t.ex. om i vilken utsträckning timantalet i ett läroämne skall höjas från det angivna minimiantalet, om hur timmarna skall fördelas per årskurs inom de olika stadierna eller etapperna, och om vilka valfria ämnen som skall erbjudas.

5) Skolöverstyrelsens cirkulärbrev 67/3.3.1881, inledning. Där konstateras bl.a. att det av de insända årsberättelserna framgår ”att undervisningen mångstädes

bedrivits föga planmässigt".

6) De nya statsrådsförordningarna motsvarar delvis de gamla statsrådsbesluten. I den nya grundlagen (1999) gavs statsrådet och ministerna rätt att utan presidentfördragning utfärda förordningar, vilket var en betydande krigsskärning av presidentens makt, åtminstone formellt en väsentlig inrikespolitisk makt-förskjutning, som i grundlagsreformen kom i skymundan för diskussionen om presidentens övriga gamla maktbefogenheter (t.ex. bestämmelserna om utrikespolitiken och rätten att utnämna regering).

7) För att kunna jämföra timfördelningarna med varandra måste vissa förenklingar göras. Så har t.ex. av de tidigare olika alternativen för olika slag av folkskolor valts sådana som ansetts för två- eller trelärskolor, något beroende på tidsperiod, och alternativen för skolor med förkortad lärokurs utelämnats. För grundskolans del har i tabellen givetvis räknats in bara timantalerna för lågstadiet. I den sista timfördelningen (2001), där gränsen mellan skolstadierna suddats ut, har för de ämnen som inte innehåller ett etappmål i åk 6, beräknats det sannolika timantalet fram till åk 6 på basis av hela timantalet.

8) Denna lilla räkneövning i anslutning till de gamla timfördelningarna är inte så meningslös som det kanske verkar. Man har nämligen nu, både i anslutning till beredningen av timfördelningen 2001 och senare, på allvar funderat över om det skulle vara möjligt att förlänga skoldagarna och införa totalarbetstid för lärarna efter utländsk förebild. Detta skulle dock kräva mera resurser för skolan och torde därför förbli en illusion så länge den offentliga ekonomin är starkt skuldsatt.

9) I analysen av de lokala läroplanerna 1998–2000 visade det sig att man i skolorna hade en tendens att bita sig fast i de gamla timplanerna och i kutyerna för när vissa läroämnen inleddes. Orsakerna till denna konservatism ligger dels i den fortfarande stora förekomsten av sammansatta klasser: det skulle inte vara praktiskt att senarelägga t.ex. språkundervisningen till åk 4 eller tidigare lägga historieundervisningen, fastän sådana åtgärder pedagogiskt skulle kunna motiveras. En annan konserverande faktor utgör läroböckerna; detta har visat sig t.ex. när man tidigare i vissa kommuner försökt senarelägga undervisningen i finska till åk 4, eller när man nu, p.g.a. av den nya timfördelningen för A2-språket, blir tvungen att överväga en tidigareläggning av engelskundervisningen i svenska skolor från åk 5 till 4. Läroböckerna i grundskolan är ganska noggrant, till omfattning, rytm och innehåll, anpassade till vissa årskurser.

10) Närhetsprincipen hade vandrat från Comenius till Rousseau, Pestalozzi och herbartianismen. Beträffande herbartianismen, se Johan Friedrich Herbarts Pedagogiska föreläsningar i omrödsved KL. Grue-Sørensen (København 1980).

11) Endel insända läroplaner finns bevarade från 1950-talet i landsarkivet i Västerås. Lärarna har mycket sällan, närmast i slöjd, strukit något moment i lärokursen. De angav de använda läroböckerna och sände in formuläret till inspektorn för godkännande. Också de handskrivna läroplaner som föregick de tryckta formulärens visade sig i mycket vara avskrivna utdrag ur Folkskolans läroplan (1952). Dessa läroplaner ger alltså ingen säker bild av vad som verkligen

behandlats under läsåret; de var ju gjorda på förhand.

12) En analys av de lokala läroplaner som uppstod på basis av läroplanens grunder 1994 kommer att publiceras skilt av Utbildningsstyrelsen och penetreras därför inte närmare här.

13) En liknande skillnad i djup föreligger mellan det gängse finlandssvenska läromedlet i samhällslära för åk 9 (Vårstala m.fl. 1999), som ju egentligen skall stå för de kunskaper som mättes i IEA-undersökningen, och det nyaste finska läromedlet (Lehtonen m.fl. 2001). Skillnaden är emellertid inte lika markant som i behandlingen av 1800-talet i Finlands historia, och det finska läromedlet var inte tillgängligt ännu då IEA-undersökningen gjordes.

14) Folkskolan i Sverige kvarstod under kyrkan (domkapitlet) fram till år 1914, då övervakningen av den övertogs av Skolöverstyrelsen.

15) Sådana frågor var bl.a. tillvägagångssättet vid utträde ur kyrkan, kyrkans beskattningsrätt, andra trossamfundens juridiska ställning, uppträthållandet av kyrkogårdarna m.fl.

16) Där stadgades att medborgarskolans undervisningsplan skulle omfatta "till befolkningens näringsliv centralt anslutna läroämnen och praktiska övningar". Därutöver fick enligt behov undervisas i "några andra läroämnen med mindre timantal". T.ex. finska kunde på så sätt tolkas både som ett yrkesämne och ett tillvalsämne.

17) Förf. medverkade som utbildare vid flera av dessa kurser vid Åbo Akademi.

18) Denna debatt skall inte förväxlas med den s.k. språkdebatten i Sverige vid samma tid som handlade om språkundervisningens metodik.

19) Dessa motiveringar framgår även av de av Kristian Gestrin m.fl. författade reservationerna till bildningsutskottets betänkande (1968 RD, s. 20–22).

20) Det frivilliga språket i de svenska skolorna åtföljdes nämligen av en extra statsandel. Ända fram till 1991 måste man i de finska skolorna ha tillstånd från länsstyrelsen för att på motsvarande sätt få anordna ett frivilligt långt språk vid sidan om det obligatoriska språket. De två långa språken i de svenska skolorna har bl.a. medfört att de svenska abiturienterna i studentexamen som regel kunnat avlägga två språkprov på A-nivå. Det är också sannolikt att den (över 20 %) större benägenheten i svenska skolor att redan på grundskolans högstadium välja ett andra främmande språk som tillvalsämne har att göra med elevernas vana att studera två språk redan fr.o.m. lågstadiet.

21) Det har inte varit alldeles lätt i kommunerna att lösgöra de timresurser som behövts för två A-språk i grundskolan; de kräver flera parallella grupper i språk även på högstadiet och gymnasiet. Koncentration av andra A-språk än engelska till vissa skolor i en kommun kräver att eleverna är beredda att byta skola eller så skapar

det lärar-, läsoordnings-, och skjutsproblem. Alla elever som påbörjat ett extra A-språk har inte heller alltid varit beredda att fortsätta studierna i det genom hela grundskolan.

²²⁾ Som ett slags reminiscens från 1970 och 1985 finns det på samma sida (110) i Ggl -94 dock en ruta där olika slags fysisk-motoriska färdigheter preciseras.

Litteratur och källor

A. Litteratur, artiklar och läroböcker

- Ahlskog-Sandholm 1987 *Ahlskog, Holger och Sandholm, Sören, Vår historia åk 7*. Borgå 1987.
- Andersson 1978 Andersson, Håkan, Kampen om det förflutna. Studier i historieundervisningens målfrågor i Finland 1843–1917. Åbo Akademi 1979.
- Birek 1928 J.L. Birek, Läroplanskommitténs betänkande. TFF 1928, s.222–224, 233–237.
- Cavonius 1978 Cavonius, Gösta, Från läroplikt till grundskola. SLS 492. Borgå 1978.
- Castrén m.fl. 1980 Castrén, Matti J. m.fl., Historia för sjuan. Vasa 1980
- Forsman-Vaala 1927 Forsman, Väinö ja Vaala, Historian oppi- ja lukukirja kansakouluille. Helsingki 1921.
- Hallila 1949 I-III Hallila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia I-III. Turku 1949.
- Hansén 1988 Hansén, Sven-Erik, Folkets språk i folkets skola. Åbo 1988.
- Hbl 1990 Hufvudstadsbladet 1.11–4.12.1990 (den andra språkdebatten).
- Juntunen 1985 Juntunen, Hannu, Uskonnonopetus ja valtiosääntö. Kirkon tutkimuskeskus, sarja A n:o 42. Jyväskylä 1985.
- Kauranne 1985 Kauranne, Jouko U., Kulttuurin vaikutus alakansakoulun opetusuunnitelmiin. ”Koulu ja menneisyys XXIII.” Suomen kouluhistoriallisen seuran julkaisuja. Porvoo 1985.
- Ottelin 1927 Ottelin A.K., Historia för folkskolan. Fäderneslandets historia.
- Mantere-Sarva 1927 Mantere (Oskari) & Sarva (Gunnar), Historian oppikirja kansakouluille. Helsingki 1927.
- Mitts 1969 Mitts, Ernst Aug(ust), Vasa svenska folkskolor 100 år. Vasa 1969.
- Nyberg 1989 Nyberg, Ingeborg, Tro och liv. G.O. Rosenqvists religionspedagogiska syn. Åbo 1989.

Pyysiäinen 1982

Piri 2001

Reijonen 1977

Somerkivi 1985

Sundvall 1893, 1949

TFF

TPFF

Warne 1941

Pyysiäinen, Markku, Tunnustuksellinen, tunnustukseton ja objektiivinen uskonnonopetus. Jyväskylä 1982.

Suomen kieliohjelmapolitiikka. Jyväskylä yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylä 2001.

Reijonen, Mikko, Uskonnonvapauskysymys Suomessa. Kirkon tutkimuslaitos. Sarja A n:o 31. Pieksämäki 1972.

Somerkivi, Urho, Kansanopetuksen opetusuunnitelmat kulttuurin siirron kuvastimena. ”Koulu ja menneisyys XXIII”. SKHSJ. Porvoo 1985.

Sundvall, F.W., Biblisk historia. 1 uppl. 1893. uppl. 1949. Tidskrift för folkskolan

Tidskrift utgiven av Pedagogiska Föreningen i Finland

Warne, B., Den svenska folkundervisningen från reformationen till 1809. Ingår i Fredriksson m.fl., red. Den svenska folkskolans historia I.

B. Läroplaner och kommittébetänkanden

- Normalkurser för folkskolorna. Öfverstyrelsens cirkulär 3.3.1881, FRA. Även i TPFF 1881, s. 375–380.
- KB 1899 Program till Läro- och Läseböcker för Finlands folkskolor. Brahestad 1899.
- KM 1907 Komitean mietintö. Oppivelvollisuudesta. Helsingissä 1907.
- KM 1917 Suomen senaatile. Uskonnonvapauskomitealta. Helsingissä 1917.
- KB 1927 (1925) Lantfolkskolans läroplan. Kommittébetänkande 1927. (Förkortat av det finska betänkandet 1925.)
- KB 10/1946 Folkskolans läroplanskommittés betänkande I. Helsingfors 1947.
- KM 1948 Liite I Vieraan kielen opetuksesta kansakouluissa. Kirj. Inkeri Laurinen. Jyväskylä 1948.
- KB 3/1952 Folkskolans läroplanskommittés betänkande II. Läroplan för den egentliga folkskolan. Bearbetad översättning. Helsingfors 1952.
- KB 12/1954 Kommittébetänkande angående fortsättningsundervisningen i landsbygdens folkskolor. Helsingfors 1957.
- KB 1964: A 8 1963 års läroplanskommitté. Betänkande I. Undervisning i det andra inhemska språket och i främmande språk i folkskolan. Helsingfors 1967.
- Grl -70 Grundskolans läroplanskommittés betänkande I–II. KB 1970: A 4 och A5. Helsingfors 1970.
- Ggl -85 Grnderna för grundskolans läroplan 1985. Skolstyrelsen. Helsingfors 1985.
- Ggl -94 Grnderna för grundskolans läroplan 1994. Utbildningsstyrelsen. Helsingfors 1994.
- UBS 1999 Kriterier för slutbedömningen i den grundläggande utbildningen. Utbildningsstyrelsen. Helsingfors 1999.

C. Författningar och cirkulärbrev

- F 12/1866 Hans Kejsrerliga Majestäts Nådiga Kungörelse angående slutlig organisation af folkskolväsendet i Finland. 11.11.1866.
- F 33/1889 Hans Kejsrerliga Majestäts Nådiga Förordning angående kristna religionssamfund i Finland af annan protestantisk troslära, än den ewangelisk-lutherska. 11.11.1899.
- F 20/1898 Hans Kejsrerliga Majestäts Nådiga Förordning angående befrämjandet af högre folkskolors inrättande i landskommunerna i Finland. 24.5.1898. (Den s.k. distriktsförordningen)
- L 101/21 Lag om läroplikt 15.4.1923.
- L 267/22 Religionsfrihetslag. 10.11.1922.
- F 334/22 Förordning angående verkställighet av religionsfrihetslagen. 29.12.1922.
- L 137/23 Lag om grunderna för folkskoleväsendets organisation. 18.5.1923.
- F 138/23 Förordning angående verkställighet av lagen om grunderna för folkskoleväsendets organisation. 31.5.1924.
- F 190/31 Förordning angående folkskolans organisation. 6.4.1931.
- L 568/48 Lag angående ändring av lagen om läroplikt. 29.7.1948.
- L 247/57 Folkskollag. 1.7.1957.
- F 321/58 Folkskolförordning. 23.7.1958.
- L 467 /68 Lag om grunderna för skolväsendets organisation. 26.7.1968.
- F 443/70 Grundskolförordning. 26.7.1970.
- SKS 2235/75 Skolstyrelsens cirkulärbrev 26.4. 1975.
- F 459/75 Förordning om ändring av grundskolförordningen. 4.6.1975.
- L 476/83 Grundskolelag. 27.5.1983.
- L 718/84 Grundskoleförordning. 12.10. 1984
- L 628 /98 Lag om grundläggande utbildning. 21.8.1998.
- F 852 /98 Förordning om grundläggande utbildning. 20.11.1998.
- UBS 4/011/99 Bedömningsanvisningar för den grundläggande utbildningen. Utbildningsstyrelsen. Helsingfors 1999.
- F 1435/01 Statsrådets förordning om riksomfattande mål för utbildningen enligt lagen om grundläggande utbildning och om fördelning i den grundläggande utbildningen. 20.12.2001.
- RD Riksdagsprotokoll och urkunder från 1921 (religionsfrihetsdebatten), 1968 och 1990 (språkebatten).

II DOKUMENTATIV FRAMSTÄLLNING